

Kirjoitus on alunperin julkaistu Helsingin yliopiston Think Open -blogissa 24.1.2023 osoitteessa <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/tutkimuskanavan-valinta-on-eettinen-kysymys/> ja se on julkaistu [CC-BY 4.0 -lisensillä](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Tutkimuskanavan valinta on eettinen kysymys

”Yksipuolinen keskittyminen oman julkaisuluettelon salonkikelpoisuuteen ei yksinkertaisesti enää riitä”, kirjoittaa Taideyliopiston musiikkikasvatuksen professori Heidi Partti. Blogiartikkelissaan hän tarkastelee tieteellisen julkaisemisen käytäntöjä sekä oman kokemuksensa kautta että laajemmin. Kriittinen silmäys tieteelliseen julkaisukulttuuriin nostaa esiin kysymyksen julkaisukanavan valinnasta eettisenä valintana.

Teksti: Heidi Partti (Taideyliopisto)

Lähetin 10 vuotta sitten julkaistun artikkelini hiljattain yliopistoni kirjastoon rinnakkaistallennusta varten. Ilmeni, että kustantaja (Cambridge Scholars Publishing) ei salli rinnakkaistallentamista lainkaan.

Tapaus on yksi esimerkki siitä, kuinka hallinnollis-taloudelliset rakenteet voivat tehokkaasti ylläpitää epätasa-arvoa. Tarkoitan siis sellaisia järjestelmiä ja käytäntöjä, joiden puitteissa ja ehdoilla tutkimusta tehdään, yliopistojen rahoitusta jaetaan ja tutkijoiden meriittejä arvioidaan.

Tässä kirjoituksessa kutsun tutkijakollegat tarkastelemaan tutkimusjulkaisun valintaa eettisenä kysymyksenä.

Kirjoitus, joka jäi jumiin maksumuurin taakse

Olin vielä tohtoriopiskelija, kun eteeni tarjoutui mahdollisuus kirjoittaa artikkeli englanninkieliseen kokoomateokseen yhdessä väitöskirjan ohjaajani kanssa. Artikkelini ei ollut osa väitöskirjaani, mutta antoi hienon mahdollisuuden syventää tutkimusaiheeni tarkastelua ja päästä mukaan kansainväliseen yhteistyöhön. Artikkelini maineikkaan professorin toimittamassa kirjassa toisi tutkimukseni tulokset myös laajan lukijakunnan ulottuville.

Tai näin luulin.

Kuten vuosia myöhemmin ilmeni, kirjassa julkaistu artikkelini nököttää kaltaistensa joukossa vain ja ainoastaan fyysisen kirjan sivuilla. Tätä kirjoittaessani Amazonin listahinta kirjalle näyttäisi olevan 196,59 dollaria. Lukijan on siis oltava paitsi äärimmäisen kiinnostunut kirjoituksesta, myös huomattavan varakas päästäkseen tutustumaan artikkeliin (jonka kirjoittamisesta minä sen enempää kuin kukaan muukaan ei tietenkään saanut minkäänlaista erillistä rahallista korvausta).

Miksi äkäilen mokoman asian tähden?

Harmitukseni ydin ei sinänsä ole vuosikymmenen takaisessa artikkelissa, vaan laajemmassa ilmiössä, jonka kirjoitukseni onneton kohtalo paljastaa.

Kukapa meistä ei olisi törmännyt maksumuuriin yrittäessään löytää polkua tiedon lähteelle. Se lupaavalta kuulostava artikkeli, joka tiivistelmänsä puolesta vaikuttaa juuri siltä, mitä olet etsinyt: ”Purchase PDF for \$ 35,75”.

Kenelle tieto kuuluu?

Tutkimusta tehdään Suomessa pääosin julkisen rahoituksen turvin. Siis sinun, minun ja naapurin tädin maksamien verojen ansiosta. Siksi sinulla, minulla ja naapurin tädillä tulee myös olla mahdollisuus päästä tutkitun tiedon äärelle.

Avoimuus on tieteen ja tutkimuksen keskeinen periaate, jota pyritään edistämään monin eri tavoin. Yksi konkreettisista keinoista on toisaalla (esim. mainitsemissani kokoomateoksessa) ilmestyneen tieteellisen artikkelin kopion rinnakkaistallentaminen avoimeen julkaisuarkistoon (esim. Taideyliopiston Taju tai Helsingin yliopiston Helda).

Kieltäessään artikkelin rinnakkaistallentamisen kustantaja siis käytännössä torppaa tutkimustulosten avoimen saatavuuden.

Näin kansalaiset asettuvat eriarvoiseen tilanteeseen. Vain ne harvat, joilla on pääsy yliopiston kirjastoon (tai joilla sattuu olemaan lompakossa parisataa dollaria ylimääräistä), pääsevät tutkimustulosten äärelle.

Globaali mittakaava moninkertaistaa asetelman epätasapainon. Ovi tutkittuun tietoon pysyy tiukasti kiinni suurelta osalta ihmiskuntaa.

Myöskään tutkijan kannalta tilanne ei ole ideaali, vaikka toki tulosten julkaisu vertaisarvioidussa tieteellisessä teoksessa tai lehdessä jo itsessään edistää tutkijan uraa. Vaivalla tehdyn tutkimuksen soisi kuitenkin leviävän mahdollisimman monen luettavaksi niin kansalaisten sivistykseksi kuin poliitikkojen päätöksenteon tueksi.

Kuka maksaa ja mitä?

Tilanne on vähintäänkin nurinkurinen myös rakenteellisella tasolla. Ongelman ydin piilee siinä, että nykyinen julkaisujärjestelmämme perustuu tiedeyhteisön varsin merkilliseen kaksoisrooliin: yhtäältä tuotamme sisältöä kaupallisille kustantajille, toisaalta joudumme saman sisällön maksumiehiksi. Puhutaanpa siis hetki rahasta.

Tutkijan keskeinen tehtävä ja akateemisen menestyksen mittari on tutkimusten julkaisu alansa kansainvälisissä tieteellisissä lehdissä. Yliopistossa työskentelevän tutkija X:n palkan maksaa suomalainen veronmaksaja.

Lehtiä ja kirjasarjoja puolestaan julkaisevat (useimmiten, ei aina) suuret kansainväliset tiedekustantajat, kuten Elsevier, Springer, Wiley, Sage ja Taylor & Francis. Sen lisäksi että tiedejulkaiseminen on hulppeaa liiketoimintaa, muutamit kustantajat ovat ostaneet pienempiä kustantamoja niin tiiviiseen tahtiin, että suurten kustantajien välttely on yksittäiselle tutkijalle käytännössä mahdotonta. Ainakin jos haaveilee edustuskelpoisesta julkaisuluettelosta.

Yksittäisen tutkijan urakehityksen lisäksi ”publish or perish” -motto ja siihen kytkeytyvät taloudelliset rakenteet raamittavat myös korkeakoulujen toimintaa, sillä esimerkiksi yliopistojen rahoitusmalli suosii tietyissä (usein muutaman kaupallisen toimijan omistamissa) julkaisukanavissa julkaisemista.

Jotta opiskelijat ja muut tutkijat pääsevät tiedon äärelle, yliopistojen kirjastot maksavat tiedekustantajille tähtitieteellisiä summia lehtien tilausmaksuista. Jälleen siis kaivetaan veronmaksajan kuvetta. Tässä kohtaa tutkija X:n kirjoittamasta artikkelista maksetaan siis tavallaan toiseen kertaan.

Koska tutkija X ei kuitenkaan halua artikkelinsa jäävän vain yliopistoväen iloksi, hän päättää tarttua kustantajan tarjoamaan mahdollisuuteen artikkelin avoimesta julkaisemisesta kirjoittajamaksullisessa (APC-maksu, article processing charge) open access -lehdessä (ns. gold OA) tai hybridilehdessä (ns. hybrid OA).

Artikkeli siis ostetaan vapaaksi maksumuurin takaa. Kustantajan hintalappu operaatiolle vaihtelee vajaasta tuhannesta useisiin tuhansiin euroihin. Mikäli kyseessä on hybridijulkaisu (jonka kustantaja ei toimi läpinäkyvästi eikä huomioi OA-maksuja tilaushinnoissaan), veronmaksaja maksaa samasta artikkelista tässä kohtaa siis kolmannen kerran.

Rinnakkaistallennus yliopistojen avoimessa julkaisuarkistoissa sen sijaan on maksutonta ja saattaa tutkimuksen laajan lukijakunnan ulottuville. Useimmat kustantajat onneksi sallivat rinnakkaistallennuksen (kustantajien OA-politiikan voi tarkistaa Sherpa/Romeo-palvelusta), jos kohta ehtoihin kuuluu usein julkaisuviive (embargo) ja se, että tallennettavaksi kelpuutetaan ns. post-print-versio, jossa esimerkiksi sivunumerot poikkeavat lopullisesta artikkelijulkaisusta.

Rinnakkaistallennus mahdollistaa sen, että tutkija voi edelleen saattaa tuotoksensa kansainvälisen lehden sivuille osallistumatta kohtuuttomasti firman pankkitilin paisuttamiseen. Aktiivinen rinnakkaistallennus on eittämättä vauhdittanut tutkimusjulkaisujen avoimuutta, joka suomalaisissa yliopistoissa on noussut jo lähelle 80 prosenttia.

Onko julkaisukanavan valinta eettinen kysymys?

Tutkija tekee tutkimusprosessinsa aikana lukemattomia valintoja. Vaikka monet prosessin aikana kohtaamamme kysymykset vaikuttavat ensisilmäyksellä puhtaasti käytännöllisiltä, kevyt pintaraaputtelu tuo useimmiten esiin eettisten kysymysten kerrostumat.

Aloittaessani itse tutkijanuraani, julkaisemiseen liittyvässä opetuksessa korostui lähinnä urasuunnittelun näkökulma. Syynäsin lehtien impact factoreita ja JUFO-luokituksia ja olin riemuissani, mikäli tutkimushankkeiden budjetista löytyi rahaa kirjoittamieni artikkeleiden hybridijulkaisuun.

Tapaus Elsevier ja sen ympärillä kuohunut keskustelu avasi silmäni tiedejulkaisun nurjalle puolelle (tästä kirjoittaa ansiokkaasti myös Olli Silvennoinen blogitekstissään). Samalla viime vuosina nopeasti edenneet avoimen tieteen pyrkimykset ovat haastaneet niin

tutkimusorganisaatiot kuin yksittäiset tutkijat pohtimaan toimintamallejaan uudesta näkökulmasta.

Yksipuolinen keskittyminen oman julkaisuluettelon salonkikelpoisuuteen ei yksinkertaisesti enää riitä.

Vastuullinen tutkimus edellyttää eettistä harkintaa prosessin jokaisessa vaiheessa aina tutkimusaiheen määrittelystä tulosten julkaisukanavan valintaan.

Tutkimus ja siihen kytkeytyvät rakenteet kietoutuvat laajempiin poliittisiin ja taloudellisiin järjestelmiin, jotka ovat yksittäistä tutkijaa suurempia. Yhdessä voimme kuitenkin joko edistää tai pyrkiä muuttamaan niitä.

***Heidi Partti** ([ORCID](#), [kotisivu](#)) työskentelee musiikkikasvatuksen professorina Taideyliopistossa. Hän on tutkinut identiteettiä, oppimiseen ja merkitysneuvotteluihin liittyviä kysymyksiä taidekasvatuksen eri konteksteissa. Partti on myös tutkimuksen eettisen ennakoarvioinnin toimikunnan puheenjohtaja sekä tutkimusetiikan tukihenkilö Taideyliopistossa.*